

АНОТАЦІЯ

Даниленко Д.О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань – 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2024.

Дисертація присвячена кримінально-правовій характеристиці насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

З'ясовано, що насильство як кримінально-правова категорія є суспільно небезпечним та протиправним впливом на іншу особу, що має вираження в умисних фізичних та (або) психічних (інформаційних) діяннях та містить необхідний комплекс суб'єктивних ознак, а саме наявність мети та мотиву (мотивів) для вчинення такого діяння поза або всупереч волі людини, що впливає на свободу її волевиявлення, або містить реальну загрозу для заподіяння фізичної чи психічної шкоди.

Визначено, що у проєкті нового КК України запропоноване поняття «насильство» є недосконалим та вкрай обмеженим у своєму трактуванні. Зокрема, дефініція стосується лише ознак фізичного впливу, так, як «акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив» можуть характеризувати фізичний вплив, адже підпадають під його ознаки. Крім того, таке визначення жодним чином не згадує про психічний вплив, що може і майже завжди завдається при вчиненні насильства, а це провокує у свою чергу те, що психічне насильство може залишитися поза увагою.

Аналізуючи Загальну то Особливу частини КК України, встановлено що категорія насильства має різне застосування. Зокрема, в межах Загальної частини КК її варто сприймати як: - обставину, що виключає звільнення від

кримінальної відповідальності у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації; - підставу для застосування крайньої необхідності та заподіяння шкідливих наслідків правопорушнику під час його затримання; - підставу для необхідної оборони у випадках насильницького вторгнення до житла тощо. Особлива частина КК України визначає насильство як: - ознаку основного, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, - ознаку, що характеризує предмет кримінального правопорушення; - підставу для виникнення стану сильного душевного хвилювання; - самостійне посягання, де основним об'єктом виступають біологічні блага людини, тобто життя, здоров'я, особиста свобода тощо; - спосіб вчинення у двооб'єктних кримінальних правопорушення, де біологічні блага (життя, здоров'я, особиста свобода) виступають додатковим об'єктом посягання.

Підтверджено, що насильство останнім часом суттєво видозмінилося, зокрема це стосується досить поширеного різновиду військового насильства, яке набуло свого активного розвитку з 2014 року та продовжує активно застосовуватися, як по відношенню до військовослужбовців, так і до цивільного населення України.

З'ясовано, що насильство може бути класифіковано відповідно до певних критеріїв, а саме: сфери застосування (економічне, політичне, домашнє, психологічне та інші); за суб'єктами, що піддаються насильству (пряме та опосередковане насильство); механізмом поширення насильства (офлайн та онлайн насильство).

Виявлено, що насильство як кримінально-правова категорія характеризується низкою об'єктивних ознак, серед яких: 1) дія або бездіяльність (проявляється переважно у неповідомленні важливої інформації потерпілій особі, незабезпеченні належних умов для членів своєї сім'ї чи осіб, що перебувають на утриманні у правопорушників, тобто невчинення дій, що стає наслідком певних порушень в психічному стані

потерпілої особи); 2) суспільно небезпечні наслідки (при цьому слід враховувати, що такі наслідки не завжди будуть обов'язковими, проте зважати на їхню потенційну можливість настання в майбутньому); 3) причинний зв'язок між діями та наслідками (має місце лише за наявності наслідків, і в такому випадку важливо встановити причинний зв'язок між діями і проміжним наслідком (безпосередній причинний зв'язок), та причинний зв'язок між діями та похідним наслідком (опосередкований причинний зв'язок); 4) адресність, тобто насильство має вчинятися по відношенню до конкретного суб'єкта чи групи суб'єктів; 5) час, місце та обстановка (якщо розглядати примушування до вступу в статевий зв'язок, за ч. 2 ст. 154 КК України, то цілком логічно, що вказана в диспозиції «матеріальна або службова залежність» передбачає наявність особливого місця, де відбувалися або відбуваються робочі відносини між правопорушником та потерпілою особою).

З'ясовано, що суб'єктивними ознаками насильства як кримінально-правової категорії є: 1) вина (прямий або непрямий умисел); 2) мета, тобто уявне передбачення результату діяльності, що направляє і регулює людську діяльність, зміст якої залежить від об'єктивної дійсності та реальних можливостей суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення з ознаками насильства. Різновиди мети насильства можливо класифікувати за: а) критерієм орієнтованості; б) критерієм тривалості; 3) мотиви, якими можуть бути: помста, озлобленість, незадоволення, ревності, хуліганські, статеві та інші особисті спонукання.

Надано змістовну характеристику фізичного та психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Встановлено, що виключення фізичного насильства та психічного насильства з диспозиції ст. 152 та 153 КК України як обов'язкового способу вчинення таких кримінальних правопорушень, обґрунтовано необхідністю розширити об'єктивну сторону згвалтування та сексуального насильства, зменшити кількість випадків уникнення

відповідальності за вчинення подібних дій. Утім, це не вплинуло на сформоване в судовій практиці розуміння, що згвалтування та інші дії сексуального характеру не пов'язані з проникненням у тіло особи, поєднуються з фізичним та/або психічним насильством.

Враховуючи аналіз фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, таке насильство класифікується за критеріями: - за наявністю опору потерпілої особи при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості фізичне насильство може бути явним чи потенційним; - за потерпілими від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості фізичне насильство може бути таким, що застосовується до повнолітньої особи, неповнолітньої особи, малолітньої особи, обмежено дієздатної особи, недієздатної особи; - за наявністю особливих зв'язків між особою-правопорушником та потерпілою від кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особою, фізичне насильство може бути таким, що застосовується до подружжя, до особи з якою перебуває у сімейних чи близьких відносинах, до особи зі службовим, професійним чи громадським обов'язком; - за обов'язковістю кваліфікації: фізичне насильство, що впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 153 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте завжди є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 152 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння (ст. 154, ст. 155, ст. 156, ст. 156-1 КК України); - за формою вираження в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості: ляпаси, стусани, побої, обмеження свободи пересування, мордування, мучення.

Визначено, що психічне насильство застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи,

в яких може мати вираження у: 1) погрозах (погрозах, які стосуються як потерпілої особи, так і інших осіб); 2) примушуванні (яке може бути результативним та безрезультативним); 3) шантажі; 4) психічному тиску; 5) залякуванні тощо. З'ясовано, що у згвалтуванні та сексуальному насильстві психічне насильство застосовується переважно у погрозах. Такі погрози зазвичай мають невизначений характер, і виражаються у таких висловлюваннях як «нікому не кажи, а то пришию», «будеш калікою», «можуть бути проблеми з головою», а також нецензурними лайками або жаргонними виразами (вербальні погрози), а також ті, які виражаються за допомогою використання сторонніх предметів (наприклад, зброї).

Беручи до уваги аналіз психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, таке насильство класифікується за критеріями: - мети застосування психічного насильства: 1) психічне насильство, метою якого є подолання наявного опору потерпілої особи; 2) психічне насильство, метою якого є подолання потенційного (можливого) опору потерпілої особи; - наслідків, що спричиняються психічним насильством: 1) психічне насильство, що спричинило розлад здоров'я; 2) не спричинило явного психічного розладу, проте змінило поведінкові процеси потерпілого; - суб'єктної спрямованості застосування психічного насильства: 1) психічне насильство, вчинене по відношенню до повнолітньої особи; 2) психічне насильство, вчинене по відношенню до малолітньої особи; 3) психічне насильство, вчинене по відношенню до неповнолітньої особи; - сприйняття потерпілою особою проявів психічного насильства: 1) психічне насильство, що викликає почуття страху, тим самим знижує психологічну діяльність потерпілого, через що останній втрачає контроль над своїми діями, який проявляється в непотрібних діях (рухах), інколи супроводжується втратою активності; 2) психічне насильство, що викликає почуття протесту, гніву, обурення, які, навпаки, підвищують активність потерпілого та спонукають останнього до активних дій з метою протидії такому насильству; - використання

допоміжних засобів вчинення психічного насильства: 1) психічне насильство, що вчиняється вербально; 2) психічне насильство, що вчиняється за допомогою сторонніх предметів (наприклад, зброї).

Розкрито зарубіжний досвід практики застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та надано пропозиції щодо вдосконалення практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства. У тому числі розглянуто статистичні дані за останні п'ять років щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що характеризуються постійним збільшення офіційно зареєстрованих випадків згвалтування.

Визначено, що фізичне та психічне насильство у всіх можливих його проявах в законодавстві Франції, Польщі, ФРН та Великої Британії є складовою частиною більшості кримінально-карних діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. При цьому важливим аспектом є те, що у випадках застосування фізичного або психічного насильства при вчиненні кримінальних правопорушень, що аналізуються, суди встановлюють більшу міру відповідальності за такі діяння. Адже завдання різного роду тілесних ушкоджень, або психічних травм, що застосовуються для подолання можливого або потенційного опору потерпілих при вчиненні статевих кримінальних правопорушень є складовими частинами кваліфікованих, особливо кваліфікованих складів кримінальних статевих правопорушень, або обтяжуючими обставинами. Беручи до уваги досвід Великої Британії, можливою була б нормативна конкретизація в КК України кримінально-правового змісту обману, за прикладом тієї, що втілена в Законі Великої Британії «Про статеві злочини».

Запропоновано з метою уточнення об'єктивної сторони складу примушування викласти ч. 1 ст. 154 КК України в такій редакції:

«Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою шляхом залякування, шантажу, погроз – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців».

Враховуючи особливу соціальну чутливість зґвалтування та сексуального насильства, запропоновано підвищити покарання за їх вчинення в період дії правового режиму воєнного стану. А саме, викласти частину 3 ст. 152 КК України, в такій редакції: «Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років» та ч. 3 ст. 153 КК України, а саме викладення її в такій редакції: «Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років».

З метою зменшення кількості оціночних та суб'єктивних понять в КК України, запропоновано уточнити зміст супутніх обставин та викласти примітку ст. 152 КК України у такій редакції: «Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, якими не можуть бути: фізичне насильство, погроза його застосування, погроза знищенням чи пошкодженням майна потерпілого чи третьої особи, погроза обмеженням прав або свобод потерпілого чи третьої особи, обману, шантажу, психічного примусу, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, статевая свобода, статевая недоторканість, примушування до вступу в статевий зв'язок, погроза, зґвалтування, сексуальне насильство, психічне насильство, психіка.

ABSTRACT

Danylenko D. O. Criminal law characteristics of violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person. – Qualifying science paper on the rights of the manuscript. Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy Degree in Law, Specialty 081 – Law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The thesis is devoted to the criminal-legal characteristics of violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person.

It was found that violence as a criminal legal category is a socially dangerous and illegal influence on another person, which is expressed in intentional physical and (or) mental (informational) actions and contains the necessary complex of subjective features, namely the presence of a goal and the motive(s) for committing such an act outside of or against the will of a person, which affects the freedom of expression of his will or contains a real threat of causing physical or mental harm.

It was determined that the proposed concept of "violence" in the draft of the new Criminal Code of Ukraine is imperfect and extremely limited in its interpretation. In particular, the definition refers only to signs of physical impact, as "acoustic, light, thermal or chemical impact" can characterize physical impact, because they fall under its signs. In addition, such a definition does not in any way mention the mental impact that can and almost always occurs when violence is committed, which in turn provokes that mental violence can be overlooked.

Analyzing the General and Special parts of the Criminal Code of Ukraine, it was established that the category of violence has different applications. In particular, within the scope of the General part of the Criminal Code, it should be perceived as: a circumstance that excludes exemption from criminal liability in the case of violence against the victim during the performance of a special task to prevent or uncover a criminal group or organization; grounds for applying extreme

necessity and causing harmful consequences to the offender during his detention; grounds for necessary defense in cases of violent home invasion, etc. A special part of the Criminal Code of Ukraine defines violence as: a sign of the main, qualified or especially qualified components of criminal offenses, a sign that characterizes the subject of a criminal offense; the reason for the emergence of a state of strong mental excitement; independent encroachment, where the main object is a person's biological goods, that is, life, health, personal freedom, etc.; the method of committing two-objective criminal offenses, where biological goods (life, health, personal freedom) are an additional object of encroachment.

It has been confirmed that violence has changed significantly recently, in particular, it concerns a rather widespread type of military violence, which has gained its active development since 2014 and continues to be actively used, both in relation to military personnel and the civilian population of Ukraine.

It was found that violence can be classified according to certain criteria, namely: spheres of application (economic, political, domestic, psychological and others); by subjects exposed to violence (direct and indirect violence); mechanism of spreading violence (offline and online violence).

It was found that violence as a criminal legal category is characterized by a number of objective signs, including: 1) action or inaction (manifested mainly in failure to communicate important information to the victim, failure to provide proper conditions for members of his family or persons dependent on offenders, i.e. failure to take actions, which becomes as a result of certain violations in the mental state of the victim); 2) socially dangerous consequences (at the same time, it should be taken into account that such consequences will not always be mandatory, but their potential occurrence in the future should be taken into account); 3) causal relationship between actions and consequences (occurs only in the presence of consequences, and in this case, it is important to establish a causal relationship between an action and an intermediate consequence (direct causal relationship), and a causal relationship between an action and a derivative consequence (mediated causal relationship); 4) targeting, that is, violence must be

committed in relation to a specific subject or group of subjects; 5) time, place and situation (if we consider coercion to enter into sexual relations, according to Part 2 of Article 154 of the Criminal Code of Ukraine, it is quite logical that the "material or official dependence" specified in the disposition implies the presence of a special place where the or there is a working relationship between the offender and the victim).

It was found that the subjective signs of violence as a criminal legal category are: 1) guilt (direct or indirect intent); 2) the goal, that is, the imaginary prediction of the result of the activity that directs and regulates human activity, the content of which depends on the objective reality and real capabilities of the subject who commits a criminal offense with signs of violence. Varieties of the purpose of violence can be classified according to: a) criterion of orientation; b) duration criterion; 3) motives, which can be: revenge, bitterness, dissatisfaction, jealousy, hooliganism, sexual and other personal motives;

A meaningful description of physical and mental violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person is provided. It was established that the exclusion of physical violence and mental violence from the provision of Art. 152 and 153 of the Criminal Code of Ukraine, as a mandatory way of committing such criminal offenses, is justified by the need to expand the objective side of rape and sexual violence, to reduce the number of cases of avoiding responsibility for committing such actions. However, this did not affect the understanding formed in judicial practice that rape and other acts of a sexual nature not related to penetration into a person's body are combined with physical and/or mental violence.

Taking into account the analysis of physical violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, such violence is classified according to the following criteria: - based on the presence of the victim's resistance when committing criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be obvious or potential; - for victims of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be such as is applied to

an adult, a minor, a minor, a person with limited legal capacity, an incapacitated person; - due to the presence of special ties between the offender and the victim of a criminal offense against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be such that it is applied to a spouse, to a person with whom he is in a family or close relationship, to a person with an official , professional or public duty; - according to the mandatory qualification: physical violence that affects the qualification of a socially dangerous act and is a way of committing a criminal offense (Article 153 of the Criminal Code of Ukraine); physical violence, which does not affect the qualification of a socially dangerous act, but is always a way of committing a criminal offense (Article 152 of the Criminal Code of Ukraine); physical violence that does not affect the qualification of a socially dangerous act (Article 154, Article 155, Article 156, Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine); - by the form of expression in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity: slaps, kicks, beatings, restriction of freedom of movement, gagging, torture.

It was determined that mental violence is used in all criminal offenses against a person's sexual freedom and sexual integrity, which can be expressed in: 1) threats (threats that concern the victim and other persons); 2) coercion (which can be effective or ineffective); 3) blackmail; 4) mental pressure; 5) intimidation, etc. It was found that in rape and sexual violence, mental violence is used mainly in the form of threats. Such threats are usually of a vague nature and are expressed in such expressions as ""don't tell anyone, or I'll sew you up", "you will be crippled", "there may be problems with your head", as well as obscene insults or slang expressions (verbal threats), and also those expressed through the use of extraneous objects (for example, weapons).

Taking into account the analysis of mental violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, such violence is classified according to the following criteria: - the purpose of using mental violence: 1) mental violence, the purpose of which is to overcome the existing resistance of the victim; 2) mental violence, the purpose of which is to overcome the potential (possible)

resistance of the victim; - consequences caused by mental violence: 1) mental violence that caused a health disorder; 2) did not cause a clear mental disorder, but changed the victim's behavioral processes; - subjective orientation of the use of mental violence: 1) mental violence committed against an adult; 2) mental violence committed against a minor; 3) mental violence committed against a minor; - the victim's perception of manifestations of mental violence: 1) mental violence that causes a feeling of fear, thereby reducing the psychological activity of the victim, due to which the latter loses control over his actions, which is manifested in unnecessary actions (movements), sometimes accompanied by a loss of activity; 2) mental violence that causes feelings of protest, anger, indignation, which, on the contrary, increase the activity of the victim and encourage the latter to take active actions in order to counteract such violence. - use of auxiliary means of committing mental violence: 1) mental violence committed verbally; 2) mental violence committed with the help of foreign objects (for example, weapons).

The foreign experience of the practice of applying the norms of legislation on criminal liability for offenses against the sexual freedom and sexual integrity of a person is disclosed, and suggestions are provided for improving the practice of applying the norms of the legislation on responsibility for criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity of a person with signs of violence. Including, statistical data for the last five years regarding the number of committed criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person, which are characterized by a constant increase in officially registered cases of rape, were considered.

It was determined that physical and mental violence in all its possible manifestations in the legislation of France, Poland, Germany and Great Britain is an integral part of most criminal acts against sexual freedom and sexual integrity of a person. At the same time, an important aspect is that in cases of the use of physical or mental violence when committing the analyzed criminal offenses, the courts establish a greater degree of responsibility for such actions. After all, the tasks of various kinds of physical injuries or mental injuries, which are used to

overcome the possible or potential resistance of the victims when committing sexual criminal offenses, are components of qualified, especially qualified components of criminal sexual offenses, or aggravating circumstances. Taking into account the experience of Great Britain, it would be possible to specify the criminal law content of deception in the Criminal Code of Ukraine, following the example of the one embodied in the Great Britain Law "On Sexual Crimes".

In order to clarify the objective side of the composition of coercion, it is proposed to set out Part 1 of Art. 154 of the Criminal Code of Ukraine in the following wording: "Forcing a person without his voluntary consent to perform an act of a sexual nature with another person by means of intimidation, blackmail, threats - is punishable by a fine of up to fifty tax-free minimum incomes of citizens or arrest for a term of up to six months."

Taking into account the special sensitivity of rape and sexual violence, it is proposed to increase the punishment for their commission during the legal regime of martial law. Namely, to set out Part 3 of Art. 152 of the Criminal Code of Ukraine, in the following wording: "Rape committed by a group of persons, or rape of a minor or committed under conditions of war or state of emergency, is punishable by deprivation of liberty for a term of seven to twelve years" and Part 3 of Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine, namely its wording as follows: "Sexual violence committed by a group of persons, or sexual violence against a minor or committed under conditions of war or a state of emergency, is punishable by imprisonment for a term of five to seven years." ;

In order to reduce the number of evaluative and subjective concepts in the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to clarify the content of accompanying circumstances and set out note of Art. 152 of the Criminal Code of Ukraine in the following version: "Consent is considered voluntary if it is the result of a person's free will, taking into account the accompanying circumstances, which cannot be: physical violence, the threat of its use, the threat of destruction or damage to the property of the victim or a third person, the threat of restriction of rights or freedoms of the victim or a third person, deception, blackmail, mental coercion,

use of material or official dependence, helpless or vulnerable state against a person."

Key words: criminal offense, criminal liability, sexual freedom, sexual inviolability, coercion to have sexual intercourse, threat, rape, sexual violence, mental violence, psyche.